

ПРОБЛЕМИ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВознавства в умовах інтеграції держав

Порівняльне правознавство має новий імпульс розвитку в контексті сучасних інтеграційних процесів. Змін зазнають як приватноправова, так і публічно-правова сфери регулювання, що потребує нового осмислення традиційної проблематики цієї науки. Цим питанням були присвячені II публічні читання з порівняльного правознавства «Проблеми порівняльного правознавства в умовах інтеграції держав», які відбулися в грудні 2012 р. в Інституті законодавства і порівняльного правознавства (далі — ІЗіПП) при Уряді Російської Федерації (м. Москва).

Відкрив читання координатор фундаментальних правових досліджень ІЗіПП, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної академії порівняльного права **Ю. Тихомиров**. У своїй доповіді «*Правовий суверенітет: міра “зовнішнього” регулювання та ризику*» вчений зазначив, що інтеграційні процеси, які активно розвиваються в останнє півстоліття (спочатку в Європі), нині відображають потреби всіх країн до єднання для вирішення складних регіональних і глобальних проблем. При цьому в наявних інтеграційних явищах спостерігаються елементи декоративності, політичної грайливості, суперечливості. Наприклад, Європейський Союз, лідер інтеграції в Європі, відчуває нині об'єктивні труднощі, які можуть призвести до руйнування установлені організаційної структури. Вироблення нових рішень вбачається у взаємодії міжнародного права, що є основою інтеграції, власне інтеграційного права та юридичної доктрини.

Порівняльне правознавство має нове завдання — функціональне забезпечення процесів інтеграції. Інтеграційні об'єднання не схожі між собою. Багато з них відображають інститути держави (представлені виконавча, представницька, судова влада). Проте останнім часом помітна практика вирішення стратегічних завдань в інших формах — на саммітах, форумах, зустрічах. Усе це свідчить про необхідність пошуку нових форм взаємодії держав. Такі сфери, як енергетика, трудові відносини, екологія, безпека, потребують динамічного правового забезпечення, а отже і нових способів прийняття рішень. У зв'язку з цим набуває актуальності формулювання «правовий простір і людина», що дає змогу досліджувати місце людини в системі правового регулювання і межі впливу права на неї. При цьому правовий простір — це не тільки територія. Навпаки, на території однієї держави може бути одночасно кілька правових просторів (інформаційний, конституційний, простори міждержавних об'єднань, які перетинаються, та ін.).

Незважаючи на дедалі інтенсивніші процеси інтеграції, держави не залишають сцену, зберігаючи стійкість на правовій карті світу. Суверенітет держави дозволяє кожній державі розвивати свою національну правову систему, в іншому ж випадку виникає небезпека надмірного ідеологічного, політичного впливу з боку інших держав. При цьому конституції більшості сучасних держав допускають участь держави в різних міждержавних об'єднаннях і навіть пере-

дання їм частини своїх суверенних повноважень. У конституціях деяких держав закріплена формула «про участь у міждержавних об'єднаннях, якщо це не суперечить публічному порядку». Ця категорія («публічного порядку») також потребує самостійного осмислення в умовах інтеграційних процесів.

Ю. Тихомиров зазначив, що нині юридична наука не виробила суворої диференціації міждержавних об'єднань, при цьому з'являються нові форми співробітництва держав. Основна проблема, яка супроводжує розвиток міждержавних об'єднань, — одночасна дія кількох правових регуляторів у єдиному правовому просторі. Наприклад, у межах Митного союзу укладено понад двадцять угод про співробітництво, зокрема про форми державної підтримки сільського господарства. У зв'язку з приєднанням Росії до СОТ виникає проблема перехресної дії правових регуляторів та необхідності вибору відповідного правового акта для певної ситуації. На думку доповідача, вирішення цієї проблеми полягає у використанні гнучких форм регуляції (модельних законів, рекомендаційних рішень), які можуть «закрити» прогалину, що утворилася у правовому регулюванні. Загалом, процес формування правових зв'язків та ієрархії правових актів у міждержавних об'єднаннях потребує додаткових досліджень.

Доповідач зауважив, що кожна країна виробляє свій механізм реалізації міжнародних та інтеграційних норм. У Росії це забезпечується за допомогою положень ч. 4 ст. 15 Конституції Російської Федерації, які, однак, не дають вичерпної відповіді на запитання: який статус рішень органів інтеграційних об'єднань, яке їх місце в системі законодавства та ін. Отже, проблема розвитку національних правових систем в умовах інтеграції потребує додаткових наукових зусиль. Проблеми колізій у праві, правових ризиків стали універсальними і вийшли за межі окремих галузей права. Все це варто враховувати у дослідженні питань правового забезпечення інтеграції.

З доповіддю «*Правові системи міждержавних об'єднань на правовій карті світу*» виступив заступник директора ІЗіПП, кандидат юридичних наук, член-кореспондент Міжнародної академії порівняльного права **В. Лафітський**. Доповідач зазначив, що під впливом процесів, які відбуваються в суспільстві, змінюється суть права. Формується право *ad hoc*, яке вирішує нагальні проблеми, зумовлені потребами економічного, політичного, соціального характеру. Все це призводить до прийняття величезної кількості законодавчих актів. При цьому право дедалі частіше звертається не до особи, а до державних органів. Розмиваються межі правового регулювання, право втручається в чужі для себе сфери. Доповідач зауважив про збільшення кількості міждержавних співтовариств, зокрема про появу функціональних об'єднань держав (наприклад, ОЕСР). Інтеграційні процеси розвиваються успішно тоді, коли є повноцінна рівність потенціалів, якщо ж такої рівності немає, то це призводить до розколу. ЄС не вдається впоратися з таким завданням, що призвело до ідеї розподілу союзу на дві підгрупи: більш і менш економічно розвинених держав. Доповідач вказав на необхідність врегулювання міжгнучких суперечок під час інтеграції держав у єдине співтовариство. Одна з найскладніших проблем — зміна національних правових систем під впливом інтеграції. Право інтеграційних об'єднань заміщує національне право, спричиняючи виникнення конкурентних галузей права і юридичних норм. Варто враховувати, наприклад, що традиційні інститути загального права важко приживаються на ґрунті континентального права

через різні уявлення («образи») права. Доповідач підсумував, що вплив інтеграційних процесів і всього міжнародного права на національні правові системи буде поглиблюватися, що зумовлено прагненням людства до виживання завдяки спільному вирішенню гострих проблем. У зв'язку з цим необхідна зміна підходів до глобального міжнародного регулювання, що є одним із завдань зокрема і порівняльного правознавства.

У доповіді «*Вирішення правових спорів у міждержавних об'єднаннях*» кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник ІЗіПП **О. Рафалюк** зазначила, що з середини ХХ ст. почався новий етап розвитку системи міжнародного правосуддя, який характеризується, зокрема, створенням регіональних судів у межах міждержавних об'єднань. При цьому збільшення кількості регіональних міжнародних судів є неоднозначною тенденцією. З одного боку, її позитивним ефектом є забезпечення географічної спеціалізації судів, а також цілей інтеграції, з другого – це призводить до конкуренції юрисдикцій судів і конкуренції судових рішень. Створення регіональних судів свідчить про певний «завершений» етап інституціоналізації міждержавних об'єднань. Таким чином, у сучасному міжнародному спілкуванні міждержавне інтеграційне об'єднання виступає як «цілісне» політико-правове утворення, забезпечене різними інститутами: прийняття владних рішень, їх виконання, контролю та вирішення спорів.

Доповідач підкреслила несхожість організації систем вирішення спорів у міждержавних об'єднаннях, що зумовлено відмінностями в цілях і завданнях інтеграції держав, особливостями історичного розвитку інтеграційних процесів. Наприклад, за зразком Суду ЄС створено Андський суд, постійний судовий орган Андського співтовариства. Із системою СОТ схожі процедури вирішення суперечок у МЕРКОСУР. О. Рафалюк звернула увагу на зміни компетенції Суду ЄврАзЕС і суб'єктного складу осіб, які мають право на звернення до Суду. Крім того, як зазначила доповідач, аналіз реформи Суду ЄврАзЕС свідчить про схвалення ним деяких інститутів із зарубіжної практики, наприклад, інституту преюдиціального запиту.

Не будучи джерелами права, рішення регіональних судів формують певні позиції з деяких питань, розвивають окремі нормативні положення у процесі тлумачення права, встановлюють правила вирішення юридичних колізій. Таким чином, на думку доповідача, регіональні суди міждержавних об'єднань не лише вирішують правові спори, а й виконують консультативну, контрольну та інші функції, що підкреслює важливу роль судів у забезпеченні правової інтеграції держав.

Варта особливої уваги проблема ефективності діяльності регіональних судів міждержавних об'єднань. У цьому плані варто враховувати різні фактори, зокрема юридичну силу судових рішень. Наприклад, рішення Суду ЄврАзЕС, на відміну від рішень Економічного Суду СНД, обов'язкові для виконання, що створює вагомі гарантії його діяльності.

У своїй доповіді доктор юридичних наук, професор Білоруського державного університету **Г. Василевич** зосередив увагу на деяких аспектах функціонування інтеграційних утворень, насамперед на Євразійському просторі. На його думку, одна з «ключових» проблем ефективності функціонування СНД – реалізація укладених міжнародних договорів. В ЄврАзЕС знайдено одну з ефек-

тивних форм уніфікації митного регулювання за допомогою Митного кодексу Митного союзу, якому надано статусу міжнародного договору. Значення цього документа полягає у вирішенні конфлікту між міжнародною угодою і національним митним законодавством, що створює гарантії реалізації митних правил у внутрішньодержавних системах.

Доповідач звернув увагу на формовану практику Суду ЄврАзЕС, рішення якого повинні мати прецедентний характер. Потребує аналізу питання про статус правових актів міждержавних утворень у національному законодавстві. Так, відповідно до Конституції Республіки Білорусь, вони за своєю силою мають нижчий статус, ніж національні закони. Однак їх варто віднести до рангу міжнародних договорів.

О. Кресін, кандидат юридичних наук, доцент, член-кореспондент Міжнародної академії порівняльного права, керівник Центру порівняльного правознавства Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, у своїй доповіді «*Сучасний етап реформування Ради Європи*» зазначив, що згідно зі Статутом Ради Європи, прийнятим у 1949 р., цю організацію її держави-засновники передбачали практично універсальною за сферами діяльності. Нині право Ради Європи регулює значну частину сфер життя європейців.

Разом із тим створення й розвиток інших регіональних організацій, таких, як Європейські співтовариства, ОБСЄ та інші, потребувало співвіднесення з ними діяльності Ради Європи. Кола їх членів, як раніше, так і зараз, не збігаються, а тому ці організації отримують від сукупності членів неоднакові мандати, закономірно з'являються відмінності у їхніх позиціях, а також певна конкуренція компетенцій. Поступово це зумовило усвідомлення необхідності узгодження сфер відповідальності європейських організацій.

Розвиток такої позиції став передумовою реформи Ради Європи, проголошеної її генеральним секретарем Т. Ягландом у січні 2010 р. Комітет Міністрів Ради Європи одностайно підтримав пропозицію Т. Ягланда стосовно того, що «організація повинна концентруватися на меншій кількості проєктів, обраних за додатковою цінністю і порівняльними перевагами, які вони приносять». Отже, було схвалено функціональне бачення майбутнього Ради Європи.

Це втілюється в перегляді ефективності всіх конвенцій цієї організації. Щодо долі конвенцій, які прямо не стосуються трьох «корінних цілей» (верховенство права, права людини, демократія), то непряма, але досить однозначна відповідь міститься у переліку критеріїв визнання конвенцій недійсними — віднесення до четвертої класифікаційної групи: «існування нового законодавства ЄС або інструментів, прийнятих іншими міжнародними організаціями, що запроваджують більш високі стандарти, які замінюють або підсилюють ті, що містяться у конвенціях Ради Європи».

З іншого боку, розпочалося радикальне реформування міждержавних структур у межах Ради Європи. Керівним комітетам буде підпорядковано інші структури. При цьому підлеглі структури будуть не постійними, як зараз, а обмеженими в часі проєктами з чітко визначеними цілями. У 2011 р. після принципового скорочення зі 131 структури залишилося 23 керівних комітети і 28 підлеглих структур. За результатами 2012 р. має залишитися лише 16 керівних комітетів і 6 підпорядкованих структур.

Отже, як зазначив О. Кресін, неготовність держав – членів ЄС піти на компроміс змусила керівні органи Ради Європи визнати спеціалізацію, функціональність цієї організації з метою недопущення подальшого зниження її ролі у загальноєвропейських процесах. Ідея «корінних цілей», зважаючи на широту конвенційного права Ради Європи, на думку доповідача, є штучним і вимушеним звуженням її компетенції, зумовленим слабкими позиціями держав – членів Ради Європи, які не є членами ЄС.

Рада Європи планує відмовитися від частини своїх конвенцій (як неефективних), фактично припинити роботу з імплементації ще деякої частини конвенцій і сконцентрувати свої незначні фінансові ресурси навколо «корінних цілей» – в обмін на визнання з боку ЄС цієї компетенції як неподільного домену Ради Європи. Радикальне скорочення міжурядових структур у межах Ради Європи, на думку О. Кресіна, матиме значні негативні наслідки для функціонування цієї організації. По-перше, будуть втрачені напрями політики Ради Європи. По-друге, збережені напрями здійснюватимуться лише на основі впливів і домовленостей урядів країн їх представниками в керівних комітетах. Не доводиться говорити ні про формування загальноєвропейської позиції, ні про високий рівень планування і здійснення нормопроектувальних робіт, ні про вплив громадянського суспільства на політику Ради Європи.

Іншим виміром реформи є її значення для двадцяти країн – членів Ради Європи, які не є членами ЄС. Одним із критеріїв визначення деяких конвенцій Ради Європи як неефективних є наявність правових інструментів інших міжнародних організацій, зокрема ЄС. При цьому зовсім не враховується той факт, що Рада Європи та ЄС мають різну кількість членів. Відхилити певну кількість конвенцій РЄ за таким принципом означає поставити під сумнів зміст цілих сфер національного законодавства країн – членів Ради Європи.

ЄС та його країни-члени демонструють зацікавленість у подальшому створенні наднаціональної правової системи, в якій може не залишитися місця конвенційним нормам Ради Європи – навіть у сфері «корінних цілей» останньої. Належність цих країн до Ради Європи може стати лише питанням політичної необхідності. Але при цьому саме їхня більш-менш консолідована позиція може стати вирішальною для долі Ради Європи.

Втрата значною частиною права Ради Європи своєї актуальності через визнання конвенцій неефективними або через ослаблення інституційного механізму забезпечення їх функціонування може стати фактором згорання цілих напрямів подальшого реформування пострадянських і постсоціалістичних країн Європи. Ідея недопущення появи нових ліній розподілу на континенті, яка послідовно підкреслюється в документах РЄ, може залишитися нездійсненим гаслом за умови падіння ролі цієї організації в євроінтеграційних процесах.

Елементом можливої європейської стратегії України та Росії, на думку О. Кресіна, має стати стимулювання появи консолідованої позиції згаданих двадцяти членів Ради Європи або принаймні пострадянських і постсоціалістичних країн щодо подальшого реформування РЄ, недопущення звуження або згорання її діяльності. Така позиція може отримати також підтримку тих постсоціалістичних і пострадянських країн – членів ЄС, які не зацікавлені у згортанні демократичних реформ і появи розподільчих ліній на схід від своїх

кордонів. Україна і Росія повинні зайняти позицію не гостей, а повноправних членів Ради Європи, які усвідомлюють, що є найбільшими країнами Східної Європи, мають достатні ресурси та дипломатичні засоби для відстоювання своїх національних інтересів.

А. Каширкіна, кандидат юридичних наук, завідувач Центру порівняльно-правових досліджень ІЗіПП, порушила питання міждержавної взаємодії держав — членів Митного союзу в умовах посиленої наднаціональної регуляції. На думку доповідача, варта уваги ідея розробки основ законодавства, при цьому такий механізм закладений у статутних документах ЄврАзЕС. Основи законодавства, що являють собою перспективний інструмент уніфікації національних правових систем, можуть бути прийняті з питань відповідальності, технічного регулювання. Крім того, доцільно розробити основи законодавства щодо протидії корупції.

У доповіді «*Формаційний-цивілізаційний підхід до нової класифікації систем та сімей права*» **В. Чиркін**, доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту держави і права РАН констатував, що нині можна виділити три основні правові системи: мусульманську систему права з теократично-феодальними елементами; систему тоталітарного соціалістичного права; систему ліберально-соціального капіталістичного права. Решта правових систем є «проміжними» і являють собою різні комбінації вищезазначених. З огляду змістовної ознаки правової матерії в системі мусульманського права варто розрізняти: сім'ю радикалістського мусульманського права (на чолі з Саудівською Аравією); сім'ю мусульманського права, що модернізується (Єгипет, Ірак, Ліван, інші країни). У системі тоталітарного соціалістичного права можна назвати дві сім'ї: радикалістську сім'ю тоталітарного соціалізму (колишній СРСР, Північна Корея); сім'ю тоталітарного соціалізму, що модернізується. До правової системи ліберально-соціального капіталізму належать англосаксонська правова сім'я, романо-германська правова сім'я та ін.

В. Батлер, доктор юридичних наук, іноземний член НАН України, член-кореспондент Міжнародної академії порівняльного права, професор Школи права Університету штату Пенсильванія, свою доповідь «*Порівняльне правознавство і міжнаціональні (міждержавні) інтеграційні об'єднання*» присвятив розвиткові елементів наднаціональності в Євразійському економічному співтоваристві. На думку вченого, інтеграція держав можлива тільки за умови наділення міжнародної організації наднаціональною владою. У Договорі про Комісію Митного союзу від 6 жовтня 2007 р. закріплено положення про те, що Комісія здійснює свою діяльність на основі принципу добровільного поетапного передання їй частини повноважень державних органів сторін Митного союзу. Таким чином, у Договорі закріплені «наднаціональні» повноваження Комісії.

Доповідач порушив проблему закріплення юридичного статусу рішень наднаціонального органу у внутрішньодержавному законодавстві. Наприклад, Конституційна рада Казахстану пояснила з цього приводу, що Республіка Казахстан є незалежною державою. Президент і Уряд мають право укладати відповідні договори, визнаючи тим самим обов'язковість рішень Комісії. У преамбулі Конституції Казахстану проголошено відданість держави нормам і принципам міжнародного права. Парламентом країни затверджено право

Казахстану на участь у міжнародних організаціях із передачею суверенних повноважень на наднаціональний рівень. А в Республіці Білорусь рішення Комісії є видом законодавства.

Тим часом, заявив доповідач, новий Договір про Євразійську економічну комісію не має положення про наднаціональні повноваження Комісії. Незважаючи на це, Комісія є наднаціональною інтеграційною структурою, що підтверджується тим, що в разі колізії між правовим актом міжнародної організації і національним актом діє, як правило, норма міжнародного правового акта.

Крім того, доповідач наголосив на необхідності врахування впливу судової практики на розвиток національних правових систем. Насамкінець було зазначено, що нині вже склалися самостійні правові системи інтеграційних співтовариств.

О. Саломатін, доктор юридичних наук, доктор історичних наук, професор Пензенського університету, в своєму виступі звернув увагу на необхідність використання порівняльно-правового підходу в дослідженні правової політики. Правова політика, заявив доповідач, повинна доповнюватися порівняльно-правовою експертизою. Наприклад, для реалізації інтеграційних ініціатив важливе врахування громадської думки. Цікаво, що в Європі досліджувалися показники «Євробарометра» щодо сприйняття інтеграції. В цьому плані Росії варто врахувати зарубіжний досвід і розробляти соціально-правовий моніторинг сприйняття інтеграційних процесів. При цьому методологію соціально-правового моніторингу повинні розробляти насамперед юристи, а не соціологи. Важливо оцінити стан правової культури, правосвідомість громадян, ставлення до рецепції інститутів зарубіжного права.

З доповіддю «*До питання про правову інтеграцію*» виступив доктор юридичних наук, професор **А. Капустін**. Співвідношення класичних міжнародно-правових та наднаціональних елементів постійно змінюється, зауважив доповідач. Збори Асоціації міжнародного права (Лондон, 2012 р.) виявили обґрунтовані сумніви фахівців, які виступають за комунітарне право, в дієвості цього інструментарію: відмова від міжнародно-правових інструментів забезпечення інтеграції відбулася зарано. Доповідач указав на необхідність звернення до поняття інтеграції і єдиного розуміння цього явища як об'єднання держав з метою спільного руху заради досягнення великих цілей.

На прикладі однієї зі справ, розглянутої Судом ЄврАзЕС, доповідач звернув увагу на те, що крім укладення міжнародного договору не менш важливою є процедура його реалізації та вирішення спорів.

На думку доповідача, у правовому забезпеченні інтеграції держав повинні бути присутні елементи наднаціональності. Інтеграційні об'єднання являють собою режими, створені на основі міжнародного договору, але які виходять за «його межі» з метою досягнення цілей інтеграції. При цьому створення митних союзів та інших видів інтеграційних об'єднань не суперечить загальному міжнародному праву, оскільки Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. дозволяє державам брати на себе зобов'язання з міжнародного права. Однак виникає проблема взаємодії загального міжнародного права і правового режиму інтеграційних об'єднань, створених на основі міжнародних договорів. Точкою опори у вирішенні різного роду юридичних колізій повинен

бути установчий договір інтеграційного об'єднання. Варто продумати вид такого міжнародного договору (наприклад, рамковий), який би, з одного боку, гарантував незалежність від національних «забаганок», з другого — створював стабільність у міжнародному праві. Крім того, зазначив доповідач, необхідно досліджувати питання як міжнародно-правових, так і конституційно-правових основ міжнародної інтеграції держав.

Н. Бевелікова, кандидат юридичних наук, завідувач відділу східноазіатських правових досліджень ІЗіПП, у своїй доповіді «*Правові аспекти регіональної інтеграції в Азії*» зазначила, що в Східній Азії складно вести мову про створення єдиних інтеграційних об'єднань. Ідея наднаціональності, проголошена в ЄС, в умовах східноазіатського регіону неприйнятна. Ця обставина зумовлена також опорою на традиційні філософські вчення (легізм, конфуціанство), які залишаються незмінними. Основний акцент у вирішенні питань спільного розвитку східноазіатських держав — побудова стратегій розвитку. Так, зазвичай самміти глав-держав вирішують усі ключові питання взаємодії, не допускаючи наднаціональної компетенції. Під час прийняття рішень чітко дотримується правило «стовідсоткового консенсусу», що не визнає кваліфікованої більшості. Доповідач наголосила на властивості передбачуваності в інтеграції східних держав. Мова йде про осмислене зближення країн-лідерів. Справа в тім, що економічне співробітництво держав у Східній Азії ініціювалося групою малих країн. Вони виробляли власний алгоритм розвитку, вбираючи позитивні риси розвитку інших держав. Таким чином, «формулу» інтеграції східноазіатських держав утворює економічний прагматизм, підкріплений соціокультурними чинниками. Доповідач наголосила, що східноазіатські держави мають власний шлях регіональної інтеграції. Особливо варто враховувати вплив соціокультурного компонента, який виражається в тому, що азіати діють неформально і тонко, згідно із принципом «вороги ближче, ніж друзі».

Публічні слухання було продовжено у формі виступів під час дискусії, у якій взяли участь: **І. Власов**, **А. Морозов**, **К. Брізкун**, **В. Авхадєєв** (ІЗіПП), **С. Вейберт** (Уральський інститут Російської академії народного господарства та державної служби при Президентові Російської Федерації), **Н. Штикова** (Муромська філія Володимирського державного університету), **К. Арсланов** (Казанський (Приволзький) федеральний університет), **Л. Сокольська** (Московський державний обласний гуманітарний інститут).

Підсумував Публічні читання з порівняльного правознавства **Ю. Тихомиров**, який зосередив увагу на тому, що в умовах глобалізації посилюються інтеграційні тенденції розвитку держав та їхніх правових систем. Зростає роль інститутів і правових актів міждержавних об'єднань. Тим самим розширюється спектр порівняльно-правових досліджень та інтегративних критеріїв порівняння. Потрібне глибоке дослідження впливу міжнародних та інтеграційних регуляторів на національне законодавство. Окреме питання — процедура реалізації загальнообов'язкових і рекомендаційних міжнародно-правових норм. Чинний Федеральний закон «Про міжнародні договори Російської Федерації» не дає можливості вирішувати всі завдання в умовах дедалі більшої інтеграції, у зв'язку з цим доцільна підготовка законопроекту «Про порядок реалізації міжнародно-правових норм у російському праві».

Необхідна розробка проблеми врегулювання юридичних колізій, що виникають між традиційними і новими правовими регуляторами. Актуальним залишилося питання про ефективний правовий моніторинг реалізації всіх зовнішніх регуляторів і узгодження його з індикаторами внутрішнього правового моніторингу.

Після дискусії було представлено збірник статей за результатами минулорічних публічних читань «Методологія порівняльного правознавства». Матеріали II Публічних читань теж планується опублікувати окремим виданням.

О. РАФАЛЮК

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник відділу теорії законодавства
(Інститут законодавства і порівняльного правознавства
при Уряді Російської Федерації)*

Н. КРИСЕНКОВА

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник відділу конституційного
та адміністративного законодавства зарубіжних держав
(Інститут законодавства і порівняльного правознавства
при Уряді Російської Федерації),
викладач кафедри цивільного права і процесу
(Московський державний університет геодезії і картографії)*